
**Militarii, protecția datelor personale
și jurnalismul detractor.**
Legislație și jurisprudență (partea a doua)
*The military, personal data protection and detractor
journalism. Legislation and jurisprudence (part two)*

Lt. Armand MACIU*
Gen.-mr. (r) Florin MACIU**

*Ministerul Apărării Naționale
e-mail: armandmaciu@yahoo.ro

*Ministerul Apărării Naționale
e-mail: fmaciu@yahoo.com

Abstract

În lumea dominată de computer și internet, cetățeanul a devenit jurnalist, ceea ce ar putea fi un lucru extrem de valoros pentru democrație, dacă n-ar avea și fațete nocive. Militarii, cetățeni în uniformă, beneficiază, dar și suferă, alături de ceilalți, atât de privilegiile, cât și de prejudiciile democrației, în care știința și tehnica au făcut progrese semnificative în domeniul comunicației. Jurnalismul a devenit excepția privilegiată de la regulile de protecție a datelor personale și poate servi cu ușurință ca paravan al elucubrației și toxinelor. Oricât de mult am perfecționa legislația, vor exista fenomene negative în jurnalism. Omenirea nu poate să lupte cu ceva care se comportă ca o forță de nestăvilire a naturii (umane) – reaua-voință și neștiința.

In a world dominated by computer and internet, the citizen has become journalist, fact which could be extremely valuable to the democracy, if it had not noxious aspects. The science and technology have made significant progress in the field of communication and, under these circumstances, the military, citizens in uniform, benefit and suffer, at the same time, from the privileges brought and the prejudice caused by democracy. The journalism has become a privileged exception to personal data protection rules and it can be a shield for aberration and toxins. Even with an improved legislation in the future, there will be negative phenomena in journalism. The mankind cannot fight something working as an implacable force of (human) nature – the lack of knowledge and malevolence.

Cuvinte-cheie:

jurnalism; definiție; Umberto Eco; internet; protecția datelor personale;
excepție privilegiată.

Keywords:

*journalism; definition; Umberto Eco; Internet; personal data protection rules;
privileged exception.*

Motto: Ziariștii de ultimă oră sunt acei indivizi capabili să scrie despre orice subiect, fără să se priceapă cu adevărat la nimic.

Ion Cristofor¹

¹ Pseudonimul lui Ioan Cristofor Filipaș – poet, critic literar și traducător.

² Cristian Tudor Popescu. <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=jurnalism>

G. „Ziarul s-a îndepărtat de carte, jurnalismul s-a îndepărtat de televiziune și s-a apropiat de internet, ziaristul a devenit un prestator de servicii, cetățeanul a devenit ziarist.”²

G 1. Ce credeam noi ieri

Gândindu-se la jurnaliști, unii dintre noi, mai apropiați de literatură, l-ar menționa ca model pe Geo Bogza ([Wikipedia, fără an](#)). Nu degeaba, acesta este cunoscut și ca scriitor, și ca poet, teoretician al avangardei. În opinia noastră, și nu numai, Bogza, în reportajele lui artistice, a știut să umple de farmec activitatea gazetărească, folosind descrierea ca mod de expunere a genului liric în operele sale, realizate ca jurnalist, care, prin definiție, sunt alocate genului epic și narațiunii. Preocuparea sa pentru social, pentru categorii sociale marginalizate, pentru frumusețea veșnică a naturii și a vieții este o altă fațetă a lui care fascinează și îl caracterizează, fie că vorbim de activitatea sa literară din timpul regimului socialist sau de cea anterioară acestuia ([Dejanu 2018](#)). Ne oprim aici cu comentariile despre acest jurnalist, nu înainte de a prezenta o mostră din descrierile lui din 1944, care, și astăzi, este de mare actualitate și care pe mulți ne umple de indignare: „valuri de oameni, înarmați cu topoare, se abat când pe o culme, când pe alta, cu rapacitatea valurilor de lăcuste, și culcă pădurile la pământ” ([Mitrache 2019](#)).

Alții, care savurează analizele politice, poate se gândesc la un jurnalist precum Cristian Tudor Popescu. El este cunoscut și pentru activitatea sa de filmolog, comentator de tenis, dar și autor de proză științifico-fantastică ([Wikipedia, fără an](#)). Unora le surâde jurnalismul de investigație, adoră dezvăluirile și consumă articole de acest gen cu pasiune, curiozitate și, uneori, când reportajele au un final justițiar, cu satisfacție. Indiferent că autorii anchetelor sunt indivizi sau echipe, unii dintre cititori, ascultători etc. îi prețuiesc sau îi dezavuează, dar, cel puțin, îi iau în considerare, atunci când vor să-și formeze o opinie sau măcar să afle datele principale dintr-un subiect la modă. Recorder, Rise Project și Libertatea ([Marin 2021](#)) sunt câteva dintre aceste echipe, iar Emilia Șercan ([Wikipedia, fără an](#)) poate fi un exemplu de persoană destul de cunoscută în domeniu.

Am dat aceste exemple fiindcă sunt, probabil, mai cunoscute decât altele, dar nu cu intenția de a le face reclamă pozitivă ori negativă, ci pentru a trage o concluzie. Nu ne interesează dacă acești jurnaliști sunt blamați ori adulați, dușmăniți sau venerați, respinși și stigmatizați ori, dimpotrivă, simpatizați sau chiar admirați. Fiecare are motivele lui să se situeze pe o poziție sau alta, ori să

se așeze fix între sentimentele pozitive și cele negative, ba chiar să înregistreze știrile ca pe o unitate de stocat date, fără pic de afecțiune.

Ceea ce vrem noi să demonstrăm este că, indiferent despre ce jurnalist sau echipă de jurnaliști vorbim, tendința majorității covârșitoare a celor ce parcurg articole de fond sau unele de rând, cronici, corespondențe, scrieri, reportaje, rubrici, interviuri, pamflete – s-ar putea să mai existe genuri publicistice, dar nu ne-am propus să le enumerăm la modul exhaustiv – este aceea de a considera că jurnalistul este un profesionist cu anumite studii de specialitate și cu o oarecare aptitudine pentru o astfel de îndeletnicire.

De asemenea, se consideră că un jurnalist exercită această muncă pentru un câștig financiar, de exemplu un salariu, care să constituie o parte din venitul său, dacă nu chiar întreg venitul. Deci, lumea așteaptă ca munca jurnalistului să aibă scop lucrativ, poate chiar un anumit succes comercial.

Totodată, se consideră că activitatea jurnalistică trebuie să aibă o anumită periodicitate și să se regăsească în zona întreprinderilor din sectorul mijloacelor de comunicare în masă. Jurnalistul trebuie să lucreze la o publicație mai mult sau mai puțin cunoscută, la un post de radio sau televiziune ori, poate, într-o echipă de realizare a unui film documentar.

Privim cu sentimente mixte un site ([Micul 2015](#)) care a rămas pe internet din 2015 și care prezintă „criterii obiective pentru determinarea calității de jurnalist”, argumentate juridic cu prevederi ale legislației naționale, menționându-se și jurisprudența CEDO și CJUE. Este adevărat că autorul voia să demonstreze altceva, dar esența rămâne aceeași. Iat-o: *„Suntem în măsură să determinăm astfel în mod obiectiv că un jurnalist:*

- trebuie să aibă studii superioare care să îi ofere cunoștințe și competențe generale de specialitate, precum și abilități cognitive specifice profesiei;*
- trebuie să adere la un cod deontologic sau de etică jurnalistică;*
- trebuie să dispună de un contract de muncă, care să ateste încadrarea conform COR pentru funcția de jurnalist sau ziarist, întrucât profesia nu este una din categoria celor liberale.”*

De fapt și de drept, va trebui să ne împăcăm cu ideea că, în Uniunea Europeană, cel puțin, există alte standarde juridice pentru a califica o astfel de activitate, precum și persoanele care o desfășoară.

În acest sens, vom face apel la unele hotărâri ale CJUE din sfera respectivă care au clarificat limitele libertății de exprimare, temă deosebit de interesantă, mai ales în contextul în care internetul cunoaște un grad din ce în ce mai înalt de complexitate, jurnalismul evoluează, imprevizibil câteodată, iar publicul este nesățios în a asimila cât mai multe și variate informații, nu întotdeauna de calitate, având la dispoziție mijloace tehnice sofisticate de recepționare. Jurisprudența CJUE se situează atât

în cadrul izvoarelor primare, prin principiile generale de drept, stabilite de această instanță, cât și în sfera surselor complementare de drept ([EUR-Lex](#), fără an; [Hotca](#), fără an) și de aceea ea este un reper juridic important în analiza și evaluarea unei situații dintr-un anumit domeniu.

Ne vom corecta, astfel, ideile preconceptuate și, totodată, ne vom însuși concepția pe baza căreia trebuie să ne fundamentăm, în ziua de astăzi, studiul unei spețe, a unei stări de lucruri, aparținând domeniului jurnalismului.

G 2. Și, totuși, cum a ajuns cetățeanul să fie jurnalist?

Abordăm, în această logică, **Cazul Satakunnan Markkinapörssi Oy, Satamedia Oy – cauza C-73/07** ([EUR-Lex](#), fără an; [Maciu 2021](#)), soluționat la 16 decembrie 2008, și scoatem în evidență anumite aspecte relevante pentru tema noastră³.

Un aspect de notat este că aceste activități jurnalistice pot fi desfășurate cu scop lucrativ sau nu. Curtea chiar menționează că este posibil ca un anumit succes comercial să-l constituie condiția sine qua non a existenței unui jurnalism profesionist ([EUR-Lex 2008a](#), pct.59).

O altă fațetă pe care avocatul general, (Wikipedia, fără an) doamna Juliane Kokott, îl afirmă, iar Curtea îl reține, este că activitățile nu sunt rezervate numai întreprinderilor din sectorul mijloacelor de comunicare în masă, ci și oricărei persoane ([EUR-Lex 2008a](#), pct.58).

O precizare importantă este și aceea că, dat fiind faptul că mijloacele de comunicare se schimbă și evoluează, în calificarea activității de jurnalism, nu este determinant modul în care sunt prelucrate și transmise datele. Aceasta se poate produce fie prin mijloace convenționale ori chiar demodate (precum hârtia sau undele hertziene), fie prin mijloace mai moderne (precum încărcarea datelor pe internet) ([EUR-Lex 2008a](#), pct.60).

În sfârșit, Curtea ne explică ce elemente ar trebui să caracterizeze și să stea **la baza definiției activităților de jurnalism. Asemenea activități sunt cele care au ca scop aducerea la cunoștința publicului a unor informații, opinii sau idei, indiferent de mijlocul de transmitere a acestora** ([EUR-Lex 2008a](#), pct.61). Mai spune ceva Curtea, lucru pe care-l vom comenta lapidar mai târziu, anume, noțiunea de jurnalism să fie interpretată în sens larg ([EUR-Lex 2008a](#), pct.56). Alte excepții se vor cita în sens restrâns ([Golden Data Law 2020](#)).

Trecem mai departe la prezentarea **Cazului Sergejs Buivids – cauza C -345/17**⁴, rezolvat la 14 februarie 2019, care are ca obiect tot problematica dreptului fundamental al protecției datelor personale într-o așa-zisă opoziție cu alt drept fundamental – cel al libertății de exprimare, și anume dreptul de a informa și de a fi informat. Aici, se reiterează principiile fundamentale ale definirii activității de jurnalism ([EUR-Lex 2008b](#), pct.52), dar se oferă și alte explicații și răspunsuri la întrebări care ar urma după formularea unei

³ Evenimentele au avut loc în Finlanda, unde Markkinapörssi colectează date publice de la autoritățile fiscale pentru a edita în fiecare an extrase din aceste date în ziarul *Veropörssi*. Obiectul principal de activitate al ziarului respectiv era să publice informații care conțin numele și prenumele a peste un milion de persoane fizice care au un anumit venit, o aproximare destul de credibilă a cuantumului acestor venituri, precum și date despre impozitele care trebuie plătite. Toate acestea erau organizate pe categorii de venituri și regiuni, în ordine alfabetică. La cerere, datele puteau fi retrase gratuit.

⁴ Autoritatea națională pentru protecția datelor din Letonia a stabilit că domnul Buivids a încălcat dispozițiile de drept național relevante. El a omis să informeze această autoritate asupra scopului filmării și al publicării materialului video și nu i-a prevenit pe agenți că intenționa să facă o înregistrare. Ca urmare, Autoritatea națională pentru protecția datelor i-a pus în vedere domnului Buivids să retragă materialul video respectiv de pe site-urile internet pe care acesta fusese publicat. Decizia autorității a fost atacată în instanță de domnul Buivids, iar instanța de recurs a solicitat clarificări.

asemenea definiții, amănunte care au dezamăgit pe unii și la care alții au jubilat, după cum vom vedea împreună, când vom trage anumite concluzii.

Și în acest caz, avocatul general, de această dată, doamna Eleanor Sharpston, a avut o contribuție corectă, solidă, iar Curtea și-a însușit concluziile ei (EUR-Lex 2018b) cele mai importante. Una dintre ele, prezentată la punctul 48, a fost, de fapt, un rezumat al jurisprudenței Curtii, pe tema jurnalismului, până la ora respectivă, text ce întărește ceea ce am prezentat mai sus (EUR-Lex 2018b, pct.48).

Ea face referire și la unele decizii ale CEDO, menționând Hotărârea din 16 iunie 2015, **Delfi AS împotriva Estoniei** (CE:ECHR:2015:0616JUD006456909, punctul 110 și jurisprudența citată, precum și punctul 112) și Hotărârea CEDO din 8 noiembrie 2016, **Magyar Helsinki Bizottság împotriva Ungariei** (CE:ECHR:2016:1108JUD001803011, punctul 165, 166 și 158 și jurisprudența citată). Astfel, ea explică premisele de la care trebuie plecat când se analizează importanța știrilor accesate pe internet și reliefează faptul că exprimarea pe internet a devenit un instrument fără precedent în exercitarea libertății de exprimare, că publicarea de știri și comentarii pe un site de internet reprezintă o activitate jurnalistică și că internetul contribuie semnificativ la îmbunătățirea accesului publicului la știri și, în general, la facilitarea difuzării de informații (EUR-Lex 2018b, pct.52).

Sharpston afirmă, și nimeni nu poate să o contrazică, faptul că există particulari care, prin culegerea și publicarea de informații, exercită activitatea denumită „jurnalism cetățenesc”, cu scopul de a aduce la cunoștința publicului informații, opinii sau idei, care prelucrează date cu caracter personal în scopuri jurnalistice. Totodată, ea este conștientă că dezvăluirea oricărei informații cu privire la o persoană identificabilă, prin divulgare de către un particular, prin publicarea unor materiale pe internet NU reprezintă jurnalism. Așadar, unde trebuie trasă linia? Întrebă ea retoric, exprimându-și, totodată, și propria opinie.

Pe scurt, Sharpston propune trei pași care trebuie urmați de instanța națională: **1** – instanța națională să examineze dacă datele prelucrate transmiteau un conținut substanțial, astfel încât să constituie „aducerea la cunoștința publicului a unor informații, opinii sau idei”; **2** – instanța națională să stabilească dacă, în speță, prelucrarea datelor cu caracter personal a fost realizată *numai* în scopuri jurnalistice; **3** – instanța națională să se confrunte cu prevederea conform căreia derogările de la aplicarea dispozițiilor cu privire la protecția datelor cu caracter personal sunt permise „în măsura în care se dovedesc necesare pentru a reconcilia dreptul la viață privată cu normele care reglementează libertatea de exprimare”.

Concluzia doamnei avocat general este că autoritățile naționale au sarcina de a armoniza dreptul fundamental la viață privată, în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal ale persoanei vizate, cu dreptul fundamental la liberă exprimare al operatorului. În această operațiune, trebuie avute în vedere

criterii stabilite de CEDO, și anume: 1 – dacă materialul comunicat contribuie la o dezbatere de interes public, 2 – gradul de notorietate al persoanei (persoanelor) afectate, 3 – subiectul relatării, 4 – conduita anterioară a persoanei vizate, 5 – conținutul, forma și consecințele publicării respective și 6 – circumstanțele în care au fost obținute informațiile (EUR-Lex 2018b, pct.73). Criteriile respective fuseseră enumerate în câteva spețe anterioare, care au fost judecate de CEDO, dar Sharpston nu menționează cazul sau cazurile din care s-a inspirat. Noi am identificat **Axel Springer AG vs. Germany** (European Court of Human Rights 2012) ca fiind un prim caz, rezolvat de CEDO la 17 februarie 2012 și în care sunt enumerate aceste criterii, adunate și sintetizate din alte cazuri (Juridice.ro 2012, pct.90, 91, 92, 93, 94).

CJUE, în principal (EUR-Lex 2018b, pct.55, 58), menține în decizie cam tot ceea ce a prezentat avocatul general, iar cazul Buivids rămâne celebru pentru modul în care s-au tranșat (sau nu) problemele legate de echilibrul care trebuie realizat între respectarea și promovarea libertății de exprimare și dreptul la o viață intimă și la protecția datelor personale.

O parte foarte importantă a deciziei este aceea că împrejurări, de fapt, precum cele din cauza principală, și anume înregistrarea video a unor agenți de poliție în incinta unei secții de poliție, în timpul unei audieri, și publicarea materialului video astfel înregistrat pe un site internet de materiale video pe care utilizatorii le pot trimite, viziona și distribui, pot constitui o prelucrare de date cu caracter personal numai în scopuri jurnalistice, în sensul acestei dispoziții, atât timp cât reiese, din acest material video, că înregistrarea și publicarea menționate au ca unic scop aducerea la cunoștința publicului a unor informații, opinii sau idei, aspect a cărui verificare este de competența instanței de trimitere.

De ce ne interesează cum este definită din punct de vedere juridic activitatea jurnalistică sau noțiunea de jurnalist? Pentru că, la data judecării proceselor, era în vigoare o directivă europeană pe tema protecției datelor personale care cuprindea și o anumită dispoziție care stabilea că „statele membre prevăd exonerări și derogări de la dispozițiile prezentului capitol, ale capitolului IV și ale capitolului VI pentru prelucrarea datelor cu caracter personal efectuată numai în scopuri jurnalistice, artistice sau literare, în măsura în care se dovedesc necesare pentru a pune dreptul la viață privată în acord cu normele care reglementează libertatea de exprimare.” (EUR-Lex 1995, art.9).

În prezent, este în vigoare RGPD. RGPD nu a schimbat substanțial lucrurile, așa că decizia dezbătută este extrem de actuală (EUR-Lex 2018a). De exemplu, putem să constatăm că, în ceea ce privește situația specifică de prelucrare a datelor personale în scopuri jurnalistice, articolul 9 al directivei, prezentat mai sus, are cam același conținut cu articolul 85 (1) al RGPD (EUR-Lex 2016, art.85(1)). Deși Regulamentul (UE) 2016/679 aduce noi dispoziții pe care organizațiile mass-media trebuie să le abordeze, principiile de bază rămân aceleași. Așadar, chiar dacă speța Buivids a fost

judecată, sub imperiul directivei abrogate, principiile evidențiate acolo rămân valabile și pentru cazurile apărute în perioada în care RGPD este în vigoare (O’Sullivan și Akale 2019).

G 3. Concluzie parțială:

La nivelul Uniunii Europene, atunci când discutăm despre jurnaliști și jurnalism, trebuie să avem în vedere următoarele:

1. a) avem de a face cu persoane juridice sau fizice; b) activitatea poate avea scop lucrativ sau nu; c) munca poate fi depusă de profesioniști sau amatori; d) suportul știrilor poate fi divers; e) exercițiul de jurnalist poate fi practicat regulat, mai des ori mai rar, neregulat sau doar o dată;
2. autorii diseminării au ca unic scop aducerea la cunoștința publicului a unor informații, opinii sau idei;
3. teza de la punctul nr. 2 se confirmă/infirmă de către instanța de judecată din țara respectivă. Un rol important revine și legiuitorilor din fiecare stat membru, precum și autorităților naționale responsabile să aplice legile în domeniu. La adoptarea deciziei, trebuie avută în vedere realizarea unui echilibru între protejarea și exercitarea a două drepturi fundamentale: dreptul la viață privată și protecția datelor personale, pe de o parte, și libertatea de exprimare cu cele două componente ale sale, dreptul de a informa și de a fi informat, pe de altă parte.
4. scopul jurnalistic este o excepție de la rigorile reglementărilor mai noi sau mai vechi ale Uniunii în domeniul protecției datelor personale și al protecției dreptului la viață intimă. Dacă alte excepții, cum ar fi securitatea publică, apărarea, securitatea statului și activitățile în domeniul dreptului penal, trebuie interpretate în sens restrâns, scopul jurnalistic trebuie deslușit în sens larg, fiind o excepție privilegiată.
5. instanța de judecată va lua în calcul următoarele elemente: a) dacă materialul comunicat contribuie la o dezbatere de interes public; b) gradul de notorietate al persoanei (persoanelor) afectate; c) subiectul relatării; d) conduita anterioară a persoanei vizate; e) conținutul, forma și consecințele publicării respective; f) circumstanțele în care au fost obținute informațiile; g) natura și severitatea sancțiunii aplicate.

Recitind cu atenție această concluzie, mulți își vor da seama că tematica nu a fost tratată exhaustiv, că există multe întrebări la care nu s-a răspuns, că CJUE a aruncat povara răspunderii pe umerii altora, că, în acest fel, nu vom ajunge să avem un drept unitar în UE, că, în funcție de unghiul din care privești situația, poți avea sentimente pe întreaga scală, de la cele extrem de pozitive, până la cele mai întunecate.

Nu ne-am propus aici să analizăm amănunțit cele constatate, să criticăm atitudinea destinsă și indiferentă, nepăsătoare a CJUE și să venim cu propuneri de lege ferenda⁵. Nu aici. Nu vrem să constatăm dacă decizia, care

⁵ De lege ferenda (expr. lat. „despre legea care urmează să fie elaborată”) – expresie folosită pentru a denumi soluții de reglementare care se preconizează sau se recomandă a fi adoptate de legiuitor.

rămâne literă de lege, este măcar aplicabilă sau nu. Am făcut-o și au făcut-o și alții cu alte ocazii. Dorim numai să arătăm unele consecințe și, astfel, să conștientizăm o parte dintre cititori, să îi lămurim ori să îi clarificăm pe alții care deja cunoșteau sau bănuiau ceva despre anumite pericole, riscuri sau vulnerabilități care există și te pândesc exact când tu stai liniștit, gândindu-te că ești protejat sub umbrela garantată de regulile privind respectarea vieții private, datele personale sau chiar răspândirea unor informații false despre tine și activitatea ta.

După cum, cu ușurință, se poate constata, munca instanței de judecată pare simplă, la prima vedere, dar, după câteva clipe de gândire, se poate afirma că nimeni nu poate spune cu precizie dacă **scopul** difuzării unor informații este numai aducerea la cunoștința publicului a unor informații, opinii sau idei, și nu este răzbunarea, defăimarea, ura sau chiar divertismentul pur ori o combinație, în care este dificil de precizat procentajele în care sunt întâlnite aceste declanșatoare de jurnalism de calitate sau nu. Ne vom ocupa puțin de aceste situații din urmă, care pervertesc adevăratul scop al jurnalismului și îl discreditează.

H. Jurnalismul, excepție privilegiată de la regulile de protecție a datelor personale, ca paravan al elucubrației și emanării toxinelor

În general, când discutăm despre jurnalism, nu plecăm de la premisele că „ziaristica e literatură pe colțul mesei”, „jurnalismul este bârfă organizată”, „jurnalismul este literatura la repezeală”, „jurnalismul este o catapultă enormă, pusă în mișcare de urile mărunte”, „jurnalismul este capacitatea de a face față provocării de a umple spațiul” (citatepedia.ro, fără an). Asemenea citate abundă și provin de la personalități mai mult sau mai puțin cunoscute, care și-au desfășurat activitatea în diverse domenii. Noi suntem convinși că există jurnalism de calitate și avem un respect deplin pentru practicanți. Este suficient să ne gândim la jurnaliștii de război sau la cei care au înfruntat pericole și neajunsuri pe timp de pace, ca să spună adevărul. Nu degeaba presa este, încă, paznicul democrației.

Ne cerem scuze anticipat celor care se așteptau să aducem elogiul analiștilor înzestrați, dar și corecții, care, acum, profită de avantajele oferite de internet și îi luminează pe cei care se situează cu acumulările dintr-un domeniu în zona crepusculară, într-un întuneric unde totuși mai disting ceva sau sunt chiar într-o beznă totală. De această dată, vom vedea numai jumătatea goală a paharului.

Există cazuri când indivizi care nu prea au reușit să facă ceva notabil în activitate, chiar militari, au descoperit că niciodată nu este târziu și că pot deveni cunoscuți, ba chiar populari, ca pensionari, înșirând pe internet povești, poate condimentate, dar lipsite de substanță și adevăr. Nu cunoști autorul, dar vezi că publicația conține inadvertențe, ineptii, răutăți etc. și ai în față următoarea dilemă, câteodată chiar

anevoios de rezolvat: ori acesta a diseminat așa-zise știri, fiindcă analizează ceva la care nu se pricepe neavând pregătirea necesară în aria respectivă, ori, fără a mai conta zona de dezbateri, acesta nu este încă pregătit să analizeze orice, fiindcă nu are calitățile necesare.

În acest sens, Umberto Eco⁶ ne avertiza, în 2015, referitor la „legiunile de imbecili” (Kristo 2017; Unjieng 2021) care au căpătat dreptul la cuvânt pe rețelele de socializare, și referitor la „prostul satului” care a devenit „purtător al adevărului” (Voiculescu 2016). „Rețelele de socializare au oferit dreptul la opinie unor legiuni de imbecili care până acum își exprimau părerea doar în baruri, în fața unui pahar de vin, fără să facă vreun rău comunității. Camarazii lor îi reduceau imediat la tăcere. Dar acum au același drept la cuvânt precum un laureat al premiului Nobel”, a declarat Umberto Eco (Digi24 2015).

Unii sunt în rezonanță cu aceste afirmații: se spune că oamenii de valoare și de bun simț sunt covârșiți de neștiutori guralivi (Voiculescu 2016). Alții subliniază că prea ușor cineva poate să scrie orice, destinat publicului, în ziua de azi (Voiculescu 2016).

Cunoscători ai fenomenului te asigură că lucrurile sunt întocmai cu cele afirmate mai sus, numai că problematica nu-i o noutate pentru cine a studiat internetul și efectele sale. Alberto Abruzzese⁷, încă din 1996⁸, prevestea că internetul îi va aduce în scenă pe *analfabeți*, adică indivizi care nu au o educație solidă și nici nu au citit prea multe cărți (nici nu ne mai gândim la cele de specialitate), darămite să mai și scrie ceva, care vor căpăta accesul la discursul public în proporții de masă (Vasilescu 2021). Au urmat apoi alte nume sonore care au dezvoltat tema.

Noi înțelegem că internetul este, într-adevăr, o cucerire a științei, care contribuie enorm la evoluția omenirii, dar, ca orice problemă complexă, mai provoacă și deservicii. Unul dintre motive este acela că inși necunoscători (probabil, ingenui în majoritatea lor?) țin cu tot dinadinsul să ne explice ceva la care nu se pricep. Și sunt mulți, oriunde: la bazar, la saună, în orice loc posibil, nimeni nu dă înapoi de la a ține o prelegere despre politica de extindere a NATO, despre necesitatea privatizării oricărei activități în România sau a introducerii unor pedepse aspre în Codul penal etc. Să îi lăsăm pe alții mai îndrituiți să se pronunțe: „*Analfabeții* lui Abruzzese și *imbecilii* lui Eco întind marmelada digitală pe o felie de pâine, mușcă din ea și-apoi le oferă câte-o mușcătură (chiar nesolicitată) și amicilor cu care au ieșit la joacă pe maidanul online” (Vasilescu 2021).

Să nu uităm proverbul care începe cu „Cel care nu știe și nu știe că nu știe este un prost. Ocolește-l...”⁹. S-ar putea, zicem noi, împăciuitori, ca toți să fim proști în câte un domeniu sau mai multe. Este bine ca să abordăm fiecare problemă în mod circumspect, iar acolo unde nu ne pricepem, să recunoaștem

⁶ Umberto Eco a fost un scriitor italian, editor, filosof, dar și specialist în comunicare.

⁷ Alberto Abruzzese este un sociolog, scriitor și eseist italian.

⁸ Este vorba despre cartea *Analfabeti di tutto il mondo, uniamoci!* („Analfabeți din toată lumea, să ne unim!”)

⁹ Un proverb arab, se pare: „Cel care nu știe și nu știe că nu știe este un prost. Ocolește-l. Cel care nu știe și știe că nu știe este un copil. Învață-l. Cel care știe și nu știe că știe doarme. Trezește-l. Cel care știe și știe că știe este un om înțelept. Urmează-l!”

și să ne ocupăm de ceva mai abordabil, chiar dacă nu este la modă. Poți să fii mândru și numai cu ceea ce știi. Dacă îți dai seama că nu stăpânești un concept sau nu ești familiarizat cu o anumită teorie și decizi să stai deoparte, este bine, spunem noi. Înseamnă că totuși ai destulă minte să îți dai seama că nu ești destul de pregătit ori de informat să emiți judecăți. Concentrând paragraful sau parafrazând prima frază a proverbului, am obține ceva de genul „trebuie să ai un dram de deșteptăciune ca să știi că ești prost”. Cam așa gândesc și alții (tpu.ro 2011; [Rudoiu](#) 2015). „Când un prost spune că e prost e semn bun, înseamnă că se deșteaptă”, spune Valeriu Butulescu¹⁰. Mai sunt, însă, și cârcotași ca La Fontaine care spunea: „Nimeni nu e destul de inteligent ca să poată convinge pe un prost că e prost.”

¹⁰ Valeriu Butulescu este un poet, prozator, traducător și autor de aforisme, dar și inginer și doctor în științe tehnice.

Încercăm să transmitem mai departe o explicație la afirmația „Cel care nu știe și nu știe că nu știe este un prost”, lămurire pe care și noi am primit-o de la alții. Atunci când știi puțin, sfera cunoștințelor tale este mică; să zicem că este cât o minge de tenis de masă. Calculăm aria mingii de tenis de masă – $4\pi R^2$ – și obținem câțiva centimetri pătrați. Această suprafață este granița cu necunoscutul. Aparent logic, nu mai ai multe de învățat. Când ai cunoștințe mai bogate, ne referim, spre exemplu, la o sferă cât o minge de baschet. Calculăm aria, iar rezultatul este mult mai mare și reprezintă frontiera cu neștiutul, cu obscuritatea. Deci, cunoștințe puține – suficientă și mândrie. Mulți centimetri pătrați – în cazul nostru, multe lucruri care reprezintă, încă, o taină pentru tine. Evident, îți dai seama că mai ai multe de cercetat și asimilat.

Problema, însă, nu este doar că avem jurnaliști inepti, care, deși n-au niciun fundament, se consideră remarcabili și scriu, fiindcă internetul suportă, chiar mai bine decât hârtia. Din vechime, Esop¹¹ ne-a spus: „Cu cât e mai mică mintea cu atât mai mare e îngâmfarea”. Dar au și românii un proverb care mai și rimează; mai e nevoie să-l reproducem? Cu ei ne-am lămurit; vor exista întotdeauna, constituie un fenomen natural și te poți supăra pe ei, așa cum te poți înfuria că plouă ori că este prea cald afară; adică, degeaba. De obicei, suntem realiști, chiar optimiști câteodată, dar în această speță, ne-am abandonat fatalismului. Nu poți înfrânge *forța*.

¹¹ Esop a fost un scriitor antic grec, cunoscut pentru fabulele lui.

¹² Această maximă este creația poetului francez Jean-Baptiste de Santeul care a trăit în secolul al XVII-lea, dar a scris în limba latină.

¹³ Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu a fost una dintre cele mai complexe și importante figuri ale iluminismului francez.

¹⁴ Nicolas Boileau sau Despréaux a fost un scriitor francez. Este considerat cel mai mare teoretician al literaturii franceze.

Există un aforism în limba latină: „Castigat ridendo mores” – „Râzând îndreptăm moravurile”¹². Obiceiurile proaste pot fi combătute bine prin ironie, satiră, umor. Rețeta este bună, eficientă, lucrurile rele se îndreaptă fără violență. Numai că, în cazul nostru, maxima nu este valabilă decât rareori. De ce? Ne explică Montesquieu¹³: „Nu râdeți de proști, fiindcă-și vor închipui că au umor.” Invariabil, se întâmplă că „un prost găsește totdeauna unul mai prost, care să-l admire”¹⁴. Unii găsesc cohorte. E suficient să le repeți cu cuvinte simple ceea ce le place să audă. „Afirmația pur și simplu, neînsoțită de niciun raționament și de nicio dovadă, constituie o cale sigură prin care o idee este făcută să pătrundă în spiritul mulțimilor. Cu cât afirmația este mai

concisă și lipsită de argumente, cu atât se va impune mai bine (...). Dar o afirmație nu are înrăurire efectivă decât cu condiția de a fi constant repetată pe cât posibil, în aceeași termeni” – iată ceea ce spunea Gustave Le Bon¹⁵, în lucrarea sa, din 1895, „Psihologia mulțimilor” (Bon 2012).

¹⁵ Gustave Le Bon a fost un sociopsiholog, sociolog, antropolog, inventator și fizician amator francez.

Mulțimea este însetată să afle, să iasă din ignoranță, fără să depună, însă, un efort substanțial, lucruri pe care alții le știu, pentru că au fost *privilegiați* și le-au aflat. Puțini se mai gândesc și la ceea ce zicea Valeriu Butulescu: „Ignorantul nu știe, prostul a aflat, dar a înțeles greșit”. Finalitatea? O lume-ntreagă este deturnată din drumul spre adevăr. Scopul? Nu avem noi pregătirea de a descifra chiar totul. Poate fi o vagă intenție de a manipula, de a controla sau numai de a crea o imagine frumoasă autorului (care, altfel, ar fi considerat mediocru, cel mult) – o reprezentare de revoluționar, de analist, de investigator, de luptător pentru binele confrăților etc. Și, astfel, „în mâna prostului, creionul devine mitralieră”¹⁶. Află ceva ori, de multe ori doar jumătate din ceva, nu stăpânește domeniul, nu are cunoștințele de bază, nu pricepe raționamentele, dar este sigur pe el și crede că știe tot. Știe că niciodată n-a strălucit cu adevărat, dar își face curaj uitându-se în jurul lui. Se apucă de muncă și scrie despre altceva care pare că este identic cu ce a înțeles el parțial dintr-o altă poveste. Cine să-i spună că lucrurile se pot schimba de la o speță, la alta? Dacă ai aflat ceva și vrei să-ți prezinți revelația, încearcă întâi să înțelegi despre ce este vorba! „Orice prost poate ști, scopul este să înțelegi.”¹⁷

¹⁶ Vasile Ghica este un scriitor român. Este cunoscut și apreciat mai ales în calitate de scriitor de aforisme.

¹⁷ Albert Einstein.

Dacă pseudojurnalistul nu are nimic real de spus, tot nu se oprește, născocoște. Trebuie să iasă ceva. Iar unii cititori exultă. Le place. Dacă eroarea este evidentă și afirmațiile nu-s credibile, *mea culpa*, și scrie mai departe. Probabil, există o provocare de a umple spațiul gol. Dacă se poate, de ce să stai pe gânduri?

Când ești prost nu mai e nevoie să fii și rău, zice Vasile Ghica. De ce? Probabil, pentru că o însușire o presupune pe cealaltă. Cum poți să fii citit de către admiratorii entuziaști, dacă nu canalizezi ura spre o țintă? „Prostia este sora cea mai apropiată a răutății”¹⁸. Oamenii spun că „răutatea este o dovadă de prostie”¹⁹, că „prostia și răutatea se însoțesc totdeauna”²⁰, iar noi nu putem decât să confirmăm că există și oameni care se hrănesc jignind pe alții și care administrează doze de venin în jur pentru că, astfel, pot crește în ochii unora. Deci, să nu rămânem surprinși când un ins mărginit, nu numai că deversează pe internet tot felul de nerozii, dar le mai și condimentează cu nuanțe dușmănoase; așa trebuie, nu se poate altfel. „Prostia e sursa multor răutăți, iar răutatea e sursa multor prostii.”²¹

¹⁸ Sofocle – fost poet tragic grec. Împreună cu Eschil și Euripide, a pus bazele tragediei clasice grecești.

¹⁹ Florin Zamfirescu – actor, pedagog și regizor român.

²⁰ Victor Duță – scriitor român.

²¹ George Budoi – profesor universitar, autor de epigrame, pamflete, satire, aforisme, cugetări.

Concluzia parțială? Chiar dacă ești ținta unor astfel de atacuri josnice, inexactități, minciuni, falsuri, împletite cu afronturi, nu merită să cobori

atât de jos și să-i bagi în seamă pe autori sau/și adulatori. „Oricare ar fi motivul unei insulte, este întotdeauna cel mai bine să o treci cu vederea; căci prostia nu merită resentiment, iar răutatea este pedepsită prin neglijare”, zicea Samuel Johnson²².

²² Samuel Johnson
– scriitor englez cu
contribuții în poezie,
eseuri, morală etc.

Fără propuneri de lege ferenda

În concepția noastră, ori de câte ori remarci că unele mecanisme sociale au hibe, critici, vii și cu propuneri de corecție, pe care le-ai studiat și crezi că vor ajuta la o mai bună funcționare a societății. Întotdeauna legea existentă poate fi optimizată, iar interesul societății care evoluează este să își aducă legile la nivelul la care ea s-a ridicat, nu să fie oprită de la progres de reguli perimate sau neîndestulătoare.

Vom trage totuși niște concluzii, fiindcă, în pofida faptului că declarăm că nu poți eradica anumite stări negative de fapt, este bine să analizezi cum poți suferi mai puțin de pe urma lor. Vom porni de la niște stări de fapt simple, pe care le vom considera axiome. Dacă cineva dorește să ne contrazică, așteptăm replici argumentate. Probabil că vom ajunge la ceva mai bun.

Până atunci, afirmăm că și militarii trebuie să beneficieze de aceeași protecție a datelor personale ca și ceilalți cetățeni europeni. Acest lucru ar trebui să-i liniștească, dar nu să-i adoarmă. Să nu uităm că jurnalismul constituie o excepție, și încă una largă, de la regulile de protecție a datelor personale. Să nu oitem că destui foști colegi, cunoscuți sau nu, și-au descoperit vocația de jurnalist și s-au apucat de lucru, atunci când nimeni nu le mai cerea nimic, presupunând că au dat tot ce puteau în timpul activității, până la pensionare. Dar ei par să fie odihniți și dornici să fie participanți fervenți la mari dezvăluiri, la elucidări de probleme care au constituit de multă vreme preocupări ale specialiștilor. Alături de ei și în spatele lor, se aliniază și se încolonează alții. Să nu pierdem din vedere că reaua-voință și neștiința vor exista întotdeauna, ca laturi nedorite ale naturii umane.

Recapitulăm. Pe de o parte, suntem cetățeni ai Uniunii Europene. Nu există o legislație mai bună, dedicată apărării protecției vieții intime și datelor personale ca aici. CEDO și CJUE au o jurisprudență substanțială și sunt implicate adânc în apărarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor aflați în competența lor.

Pe de altă parte, fiind militar, cu o anumită poziție în societate, dată de loc, rol, grad și funcție, protecția datelor personale, a vieții private poate fi spulberată de un cetățean care stă ascuns sub umbrela jurnalismului. Greu de dovedit că scopul celui ce a făcut publice niște informații a fost eminent jurnalistic.

La rândul lor, informațiile pot fi eronate, falsificate, răstălmăcite, prezentate fracționat, iar rezultatul etalării lor poate fi manipularea, deruta, dezinformarea, haosul. Remediul trebuie căutat la instanțele naționale. Între altele, instanțele trebuie să clarifice dacă există un echilibru între libertatea de exprimare și protejarea vieții intime și a datelor personale. Dar cui îi mai e frică de instanțele de judecată, mai ales că judecata se va face în civil, și nu în penal? Zilele acestea, am auzit un comentariu al lui Cristian Tudor Popescu (Popescu 2023), din care reproducem un scurt pasaj: „(...) *Încrederea ridicată de care se bucură Armata nu are nici ea o justificare rațională. Principala realizare a Armatei în ultimii 33 de ani a fost împușcarea civililor și a unor militari nevinovați în decembrie 1989, nepedepsită (...)*” Nu este, neapărat, la prima audiență, o încălcare a datelor personale, cât o jignire imensă adusă unei instituții fundamentale a statului. Credem că autorul abia așteaptă vreo replică, de orice fel. Ca să-i crească ratingul. Ne propusesem să nu dăm nume, dar așa ceva chiar pare ieșit din comun, în sensul negativ.

Nu știm ce rezultate ar putea aduce, pentru indivizi, acționarea în justiție a celor care, în numele jurnalismului, denigrează persoane sau instituții. Probabil mult stres, eforturi canalizate în van, timp pierdut și satisfacții de la zero, la minim. Pentru cei chemați în justiție, este bună și reclama negativă. Cotația crește oricum, se pare. Vor deveni străluciți și faimoși, indiferent de preț. Probabil că sancțiunea va fi minoră. În final, chiar dacă învingător, vei fi câștigătorul unei victorii à la Pirus. Iar dacă cel vizat, prin absurd, se va retrage din jurnalism, imediat îi va lua locul altul.

Părerea noastră este că, dacă o instituție care se respectă poate lupta cu ceva șanse de câștig împotriva unor defăimători și clevetitori, indivizi izolați, atacați pe nedrept, fac mai bine, dacă nu se coboară la nivelul jurnaliștilor fără principii, pentru care deontologie înseamnă preș. Lumea, cea cu cap, va ști să facă diferența.

Concluzia generală: puține drepturi fundamentale sunt absolute. Aceasta înseamnă că exercițiul celorlalte, care sunt relative, poate fi, uneori, restrâns, îngrădit, limitat. Dreptul la protecția datelor cu caracter personal intră în această ultimă categorie; această realitate juridică trebuie luată în considerare, în raport cu funcția pe care acest drept o îndeplinește în societate și echilibrat cu alte drepturi fundamentale, în conformitate cu principiul proporționalității. Am văzut și vom observa, în continuare, că dreptul la protecția datelor personale și cel la o viață privată pot intra în divergență, coliziune, litigiu cu libertatea de exprimare, alt drept fundamental, care are două ramuri, libertatea de a informa și cea de a fi informat. În lumea dominată de computer și internet, cetățeanul a devenit jurnalist, ceea ce ar putea fi un lucru extrem de valoros pentru democrație, dacă n-ar avea și fațete nocive. Militarii, cetățeni în uniformă, beneficiază, dar și suferă, alături de ceilalți, atât de privilegiile, cât și de prejudiciile democrației în care știința și tehnica au făcut progrese semnificative în domeniul comunicației. Jurnalismul a devenit excepție privilegiată de la regulile de protecție a datelor personale și poate servi cu ușurință ca paravan al elucubrației și toxinelor.

Oricât de mult am perfecționa legislația, vor exista fenomene negative în jurnalism. Opinia noastră este că omenirea nu poate să lupte cu ceva ce se comportă ca o forță de nestăvilit a naturii – reaua-voință și neștiința. Nu avem propuneri de lege ferenda.

Referințe

Bon, Gustave le. 2012. *Psihologia multimilor*. Editura Antet.

citapedia.ro. fără an. „Citate despre jurnalism.” Accesat 8 februarie 2023. <http://subiecte.citapedia.ro/despre.php?s=jurnalism>.

Dejanu, Daniel. 2018. „Geo Bogza (6 februarie 1908 - 14 septembrie 1993) – întemeietorul reportajului artistic din proza românească modernă.” *Argeș Expres*. <http://argesexpres.ro/index.php/cultura/20785-geo-bogza-6-februarie-1908-14-septembrie-1993-intemeietorul-reportajului-artistic-din-proza-romaneasca-moderna>.

Digi24. 2015. „Umberto Eco: E invazia imbecililor. Internetul l-a promovat pe idiotul satului; Marian Preda: Viitorul nu este atât de tragic.” <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/social/umberto-eco-e-invazia-imbecililor-internetul-l-a-promovat-pe-idiotul-satului-marian-preda-viitorul-nu-este-atat-de-tragic-419070>.

EUR-Lex. 1995. „Directiva nr. 46/1995 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date.” <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A31995L0046>.

—. 2008a. „Document 62007CJ0073.” <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX%3A62007CJ0073>.

—. 2008b. „HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră) din 16 decembrie 2008.” *CAUZA C-73/07*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=ecli:ECLI:EU:C:2008:727>.

—. 2016. „REGULAMENTUL (UE) 2016/679 AL PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI AL CONSILIULUI.” <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>.

—. 2018a. „Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD).” https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:310401_2.

—. 2018b. „Repertoriul jurisprudenței CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL.” <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:62017CC0345&from=EN>.

—. fără an. „Izvoarele dreptului Uniunii Europene.” Accesat 1 februarie 2023. <https://eur-lex.europa.eu/summary/RO/l14534>.

—. fără an. „Tietosuojavaltuutettu împotriva Satakunnan Markkinapörssi Oy, Satamedia Oy.” Cauza C-73/07, Hotărârea Curții (Marea Cameră) din data de 16 decembrie 2008.

European Court of Human Rights. 2012. „CASE OF AXEL SPRINGER AG v. GERMANY.” <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109034%22%5D%7D>.

Golden Data Law. 2020. „Buivids: Rage posting to YouTube may qualify as «Journalistic Activity»” <https://medium.com/golden-data/buivids-rage-posting-to-youtube-may-qualify-as-journalistic-activity-ac01df537021>.

Hotca, Mihai Adrian. fără an. „Este practica judiciară izvor de drept în sistemul judiciar românesc?” Accesat 1 februarie 2023. <https://www.juridice.ro/essentials/3402/este-practica-judiciara-izvor-de-drept-in-sistemul-judiciar-romanesc>.

Juridice.ro. 2012. „CAUZA AXEL SPRINGER AG ÎMPOTRIVA GERMANIEI.” <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2015/12/Axel.pdf>.

Kristo, Renata Martini. 2017. „Umberto Eco and Emotions in The Time of Internet.” *International Journal of Social and Educational Innovation* 4 (7). <https://www.journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/102>.

Maciu, Armand. 2021. „Prelucrarea datelor cu caracter personal și protecția vieții private – aspecte jurisprudențiale – cazul Buivids.” *Sesiunea științifică comună a Cercului de Dreptul Uniunii Europene și Cercului de Drept Internațional Public*. București: Universitatea Nicolae Titulescu.

Marin, Iulia. 2021. „Cum echipe de jurnalism de investigații, de la Recorder, Rise Project și Libertatea, au fost obligate de magistrați să șteargă articole.” <https://www.libertatea.ro/stiri/cum-echipe-de-jurnalism-de-investigatii-de-la-rise-proiect-libertatea-si-recorder-au-fost-obligate-de-magistrati-sa-stearga-articole-3738603>.

Micul, Răzvan Nicolae. 2015. „Jurnalist sau prestator de servicii de comerț electronic? Criterii obiective pentru determinarea calității de jurnalist.” <https://www.juridice.ro/author/soslow>.

Mitrache, Daciana. 2019. „Tulburătorul reportaj scris de Geo Bogza despre Valea Oltului: «Valuri de oameni, cu rapacitatea valurilor de lăcuste, culcă pădurile la pământ».” <https://adevarul.ro/stiri-locale/ramnicu-valcea/foto-tulburatorul-reportaj-scris-de-geo-bogza-1933345.html>.

O’Sullivan, Neil și Immanuel Akale. 2019. „CJEU considers individuals’ liability under data protection law in respect of videos published on YouTube.” <https://www.addleshawgoddard.com/en/insights/insights-briefings/2019/litigation/resolve-litigation-newsletter-spring-2019/cjeu-considers-individuals-liability-under-data-protection-law/>.

Popescu, Cristian Tudor. 2023. „Privatizarea lui Dumnezeu și tunurile Armatei Române.” <https://www.youtube.com/watch?v=2g-Axb75LyM>.

Rudoiu, Mihnea. 2015. „Cum recunoaștem un prost.” <https://www.contributors.ro/cum-recunoastem-un-prost/>.

tpu.ro. 2011. <https://www.tpu.ro/arta-si-cultura/am-nevoie-de-niste-idei-ca-sa-pot-comenta-proverbul-asta-cine-nu-stie-si-nu-stie-ca-nu-stie-e-prost-ocoleste-l-cine-nu/>.

Unjieng, Philip Cu. 2021. „Invasion of the idiots?” *Manila Bulletin*. <https://mb.com.ph/2021/08/22/invasion-of-the-idiots/>.

Vasilescu, Mircea. 2021. „Marmelada digitală și mica tiranie a prostelii.” *Dilema veche*. <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/marmelada-digitala-si-mica-tiranie-a-prostelii-632298.html>.

Voiculescu, Loredana. 2016. „Umberto Eco, în 2015: Televiziunea și internetul au promovat idiotul satului.” <https://republica.ro/umberto-eco-in-2015-televiziunea-si-internetul-au-promovat-idiotul-satului>.

Wikipedia. fără an. Accesat 20 ianuarie 2023. https://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Bogza.

—. fără an. „Advocate general.” Accesat 26 noiembrie 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Advocate_general.

—. fără an. „Cristian Tudor Popescu.” Accesat 20 ianuarie 2023. https://ro.wikipedia.org/wiki/Cristian_Tudor_Popescu.

—. fără an. „Emilia Șercan.” Accesat 20 ianuarie 2023. https://ro.wikipedia.org/wiki/Emilia_Șercan.